

Naslovnica: Primer metuljev iz zbirke naravoslovca Frana Dobovška, ki jo danes brani Prirodoslovni muzej Slovenije (Kustodiat za nevretenčarje). Foto: Matjaž Križnar.

Proteus

Izhaja od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Prirodoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Polona Sušnik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Daksobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavec

dr. Petra Drašković Pelc

<http://www.proteus.si>

prirodoslovno.drustvo@gmail.com

© Prirodoslovno društvo Slovenije, 2020.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavletič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Prirodoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 1.600 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Prirodoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, 1000 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,32 EUR, za upokojence 3,55 EUR, za dijake in študente 3,36 EUR.

Celoletna naročnina je 43,20 EUR, za upokojence 35,50 EUR, za študente 33,60 EUR. 5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Proteus (tiskana izdaja) ISSN 0033-1805

Proteus (spletna izdaja) ISSN 2630-4147

Uvodnik

Gradimo lahko le, če zmoremo prebivanje (Martin Heidegger)

Letos sta Pritzkerjevo nagrado za arhitekturo, najvišje mednarodno priznanje na tem področju – primerjajo jo z Nobelovo nagrado –, dobila francoska arhitektka in profesorica Anne Lacaton (1955–) ter francoski arhitekt in profesor Jean-Philippe Vassal (1954–). Njuno razmišljanje je za običajne predstave o arhitekturi tako presenetljivo, da je najbolje, da arhitektka in arhitekt sama povesta, kako sta se lotila projekta »urejanja« Trga Léona Aucoca v Bordeauxu:

»Projekt je del načrta »olepšavanja« mnogih mestnih trgov, ki ga je zasnoval mestni svet Bordeauxa leta 1996. Trg je trikotne oblike, omejujejo ga drevesa in klopi, na sredi je prostor za balinanje. Taki so vaški trgi. / Okoli njega hiše s svojimi preprostimi, a vendarle premišljenimi zasnovanimi pročelji oblikujejo odličen primer reprezentančne lastniške arhitekture in skupnostnih javnih stanovanjskih stavb. Pri najinem prvem obisku sva dobila občutek, da je trg že lep zaradi svoje avtentičnosti in neizumetničnosti. Zrcali lepoto tistega, kar je očitno, potrebno, pravilno. Njegov pomen je jasen na prvi pogled. Zdi se, da so ljudje tu doma v ozračju harmonije in spokojnosti, ki obstaja, se zdi, že od nekdaj. / Nekaj časa sva opazovala, kaj

se je na trgu dogajalo. Pogovarjala sva se ljudmi, ki so tu prebivali. / Potem sva se vprašala o projektu na tem trgu z vidika njegovega olepšanja. / Kaj »olepšanje« sploh pomeni? / Ali to pomeni, da je treba zamenjati talno podlago z drugo? Lesene klopi z modernejšimi iz kamna? Ali luči z bolj modnimi? Nič ne kliče po večjih spremembah. / Olepšanja trg ne potrebuje. / Kakovost, očarljivost in življenje že obstajajo. Trg sam je že lep. / V projektu nisva predlagala ničesar drugega kot le nekaj preprostih in hitrih vzdrževalnih del – zamenjanje peska, bolj redno čiščenje trga, skrb za lipe, malenkostno spremembo prometa –, s čimer sva skušala le izboljšati rabo trga in zadovoljiti okoliške prebivalce.«

Najbolj presenetljivo je, da sta arhitekta trg pustila nedotaknjena. Prav s tem, da nista storila nič, pa sta »opravila« svojo arhitekturno nalogo: ljudje so lahko na tem trgu ostali »doma« v ozračju harmonije in spokojnosti, ki obstaja, se zdi, že od nekdaj. Paradokso »ravnjanje« – pravzaprav »neravnjanje« – obeh arhitektov poraja temeljno vprašanje: Kaj sploh je »arhitektura«? Sledeč namigu Anne Lacaton in Jeana-Philippe Vassala – »ljudje so lahko na tem trgu ostali doma« v ozračju harmonije in spokojnosti, ki obstaja, se zdi, že od nekdaj – bomo odgovor na vprašanje poiskali v

predavanju z naslovom *Gradnja prebivanje misljenje*, ki ga je imel leta 1951 nemški filozof Martin Heidegger (1889-1976) (v slovenskem prevodu ga lahko preberete v knjigi Heideggerjevih *Predavanj in sestavkov*, 2003). Pomenljiv je že sam naslov, v katerem posamezne besede *gradnja prebivanje misljenje* niso ločene z vejicami – kar pomeni, da *gradnje*, *prebivanja* in *misljenja* po Heideggerju ni mogoče ločiti med seboj. Kaj nam hoče povedati Heidegger? Pozorno prisluhnimo odlomku o schwarzwaldski domačiji:

»*Gradimo lahko le, če zmoremo prebivanje*. Pomislimo za trenutek na schwarzwaldsko domačijo. Pred dvema stoletjema jo je zgradilo kmečko prebivanje. Tu je pristojnost zmožnosti *ubrano* pripustila zemljo in nebo, bogove in smrtnike v stvari, uredila hišo. Domačijo je v južni smeri postavila na pobočje, zaščiteno pred vetrom, med košenice, v bližino izvira. Dala ji je široko, s skodlami prekrito streho, ki v ustreznem nagibu nosi breme snega in, ko sega globoko, pred viharji varuje sobe v dolgih zimskih nočeh. Ni pozabila bogkovega kota, zadaj za skupno mizo, v sobe je uprostorila posvečene prostore za otroško posteljo in drevo mrtvih, *Totenbaum*, tako se tu imenuje krsta, in tako različnim obdobjem življenja pod eno streho začrtala izoblikovanost njihovih poti skozi čas. Rokodelstvo, ki je samo izšlo iz prebivanja, ki samo še rabi svoje priprave in ogrodja kot stvari, je zgradilo domačijo.

Le če zmoremo prebivanje, znamo graditi. Z opozorilom na schwarzwaldsko domačijo nikakor ne menimo, da bi se morali in da bi se lahko vrnili h gradnji teh domačij, temveč na *bivšem* prebivanju ponazarja, kako je to zmoglo graditi.«

Ključna misel se s spremenjenim besednim redom ponovi dvakrat, in to na posebej pomensko izpostavljenih mestih – na začetku prvega in drugega odstavka: *Gradimo lahko le, če zmoremo prebivanje* in *Le če zmoremo prebivanje, znamo graditi*. Konkretno zapisano: schwarzwaldsko domačijo je lahko zgradilo in znalo zgraditi le kmečko prebivanje. Heidegger je s tem obrnil (in tudi kritiziral) običajni način razmišljanja, po katerem je najprej zgrajena stavba, potem pa v njej šele sledi »prebivanje«. V neoliberalizmu temu pravi jo gradnja za trg, stavbe in stanovanja v njih so tako tržno blago, v skrajnem primeru le še predmeti tržnih dobičkonosnih kupoprodajnih »transakcij«. V Londonu na primer je vrsta praznih novih stavb v lasti bogatašev, v katerih ne prebiva nihče. Kapital je izničil prebivanje. Toda ne le kapital. V prvih letih po drugi svetovni vojni je veliki nemški modernistični arhitekt Mies van der Rohe (1886-1969) v Ameriki zgradil znamenito Hišo Farnsworth, stekleni kvader, v katerem je bila naročnica na milost in nemilost prepuščena pogledu vsakogar, ki je prišel mimo. Izobražena gospa je hišo – ki je bila bolj arhitekturni »razstaveni pred-

met« –, prodala in se izselila ... Avstralski arhitekt Glenn Murcutt (1936-), kot Lacatonova in Vassal tudi Pritzkerjev nagrajenec (nagrado je prejel leta 2002), je pravo nasprotje nemškega arhitekta. Je eden tistih arhitektov, ki »gradijo iz prebivanja in mislijo za prebivanje« (citirane besede so iz zaključka Heideggerjevega predavanja). Leta 2012 je Murcutt v intervjuju, ki je bil objavljen v *Delu*, o svojem življenju z arhitekturo pripovedoval pogosto na poetični način (Heidegger je leta 1951 svoje predavanje pomenljivo naslovil z besedami nemškega romantičnega pesnika Hölderlina ... *pesniško domuje človek* ...): »Naročniku predlagam, naj mi pove čim več o svojem načinu življenja. Šele potem mu sporočim, da bova sodelovala, ali pa, da nisem pravi arhitekt zanj. To ni posledica arogance, temveč spoznanja, da bi moral narediti stvari, ki jih nočem. [...] Na začetku sem obiskal lokacijo in ostal ves dan, pogosto sem tam taboril več dni. [...] Prostor je zame vse. Poznati prostor je najpomembnejše za razumevanje arhitekture. Razumeti morate zgodovino prostora, klimatske pogoje, višino in geografsko širino, tedaj začenjate razumeti padavine, vlažnost, vetrove, smer sonca, ko razumete vse to, razumete talne vode, površinske vode, terenske pogoje, rastlinstvo, ki uspeva v takem prostoru, insekte, življenje ptic in drugih živali. Vse je v popolni soodvisnosti. In vse to je pomembno za naš odnos do prostora. Posebnosti prostora so velika priložnost. Povejo nam, kako graditi v skladu s klimatskimi pogoji in z ustreznimi materiali, ki so na voljo. [...] Rad imam stavbe, bodisi na deželi ali v mestu, ki dajejo občutek zračnosti, v katerih čutimo vonj dežja, trave, stavbe, ki se odzivajo na zunanje pogoje, uokvirjajo pogled, ki z vetrovi v notranjost prinašajo dišave rastlin ... Poslušanje dežja, ki pada na streho po dolgi suši, je dar, ki je nad vsem, kar je sploh mogoče razumeti, in potem zbrati to vodo, jo uporabiti za pitje, umivanje. Vse to je oblikovanje prostora. Zame je izjemno lepo tako delati arhitekturo ...«

Murcutt je popolnoma ponotranjil modrost Aboridžinov: »Dotakni se zemlje nežno,« nekaj hiš je celo dobesedno zgradil na pilotih. Ekološka etika mu je narokovala tudi uporabo recikliranega gradbenega materiala. Lacatonova in Vassal sta šla še dlje, načeta graditi novih stavb, ampak samo prenavljata, »reciklirata« stare, prikupnega trga v Bordeauxu pa se še dotaknila nista, saj se ljudje prav na takem počutijo najbolje. Heidegger je razumel, da je prebivanje temeljno bistvo človeka, gradnja pa odlikovano dopuščanje prebivanja. Ali še natančneje: prebivanje človeka kot smrtnika na svetu je *varovanje* sveta v njegovem bivanju. Vprašanje je, če se človek tega danes zaveda ...

Tomaž Sajovic